Ankara Üniversitesi
SBF Dergisi,
Cilt 81, No. 2, 2026, s. 219-244
Türkçe

Araştırma Makalesi / Research Article
DOI

TÜRKİYE'NİN KIRSAL VE İNOVASYON POLİTİKALARININ KIRSAL İNOVASYON BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ *

Özgür Ateş
Ankara Üniversitesi
ORCID: 0000-0003-4096-4376
ROR ID: ror.org/01wntqw50

Burak Yardımcı
Kalkınma Ajansları Gen. Müdürlüğü
ORCID: 0000-0003-1667-1426

● ● ●

Öz

Bu çalışma, Türkiye'de kırsal inovasyonun önemi, mevcut durumu ve kalkınma politikalarıyla olan ilişkisini analiz etmektedir. Kırsal inovasyon yalnızca yüksek teknolojiye dayalı bilimsel gelişmelerle sınırlı olmayıp; sosyal, kamusal ve yerel ihtiyaçlara dayalı yenilikçi çözümleri de kapsamaktadır. Çalışmada, kırsal alanlarda inovasyonun nasıl tanımlandığı, hangi göstergelerle ölçüldüğü ve hangi faktörler tarafından belirlendiği incelenmiştir. Türkiye'deki kalkınma planları ve stratejik belgeler üzerinden yapılan inceleme, kırsalda inovasyonun çoğunlukla "yenilikçi hizmet sunumu" gibi dar bir çerçevede ele alındığını; girişimcilik, beşerî sermaye ve sistemsel yaklaşımların yeterince dikkate alınmadığını ortaya koymaktadır. Bulgular, kırsal bölgelerin kırılgan yapısı karşısında geleneksel destekleme politikalarının yetersiz kaldığını ve sürdürülebilir refah artışı için inovasyona dayalı, bütüncül ve yerel dinamikleri merkezine alan politikalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Çalışma, kırsalda inovasyonu geniş bir kavramsal çerçevede ele alarak kırsal kalkınmaya yönelik alternatif bir bakış açısı sunmaktadır.

Ahantar Sözcükler: Kırsal inovasyon, Kırsal kalkınma, İnovasyon politikası, Girişimcilik

An Evaluation of Türkiye's Rural and Innovation Policies in the Context of Rural Innovation

Abstract

This study analyzes the significance, current state, and policy context of rural innovation in Türkiye. Rural innovation is not limited to high-tech scientific advancements; it also encompasses innovative solutions addressing social, public, and local needs. The study examines how innovation in rural areas is defined, measured, and shaped by various factors. An analysis of Türkiye's development plans and strategic frameworks reveals that rural innovation is often conceptualized narrowly as "innovative service delivery," with insufficient attention to entrepreneurship, human capital, and systemic approaches. The findings suggest that conventional support policies remain inadequate for addressing the structural vulnerabilities of rural regions and highlight the need for innovation-driven, holistic, and locally grounded policy approaches to achieve sustainable rural prosperity. By broadening the conceptual framework of rural innovation, this study offers an alternative perspective for advancing rural development in Türkiye.

Keywords: Rural innovation, Rural development, Innovation policy, Entrepreneurship

* Makale geliş tarihi / Received date: 28.07.2025
Makale kabul tarihi / Accepted date: 13.11.2025
Erken görünüm tarihi / Published online: 24.11.2025

Yazar email: ates@politics.ankara.edu.tr
burakyardimci10@gmail.com

BY NC ND

OPEN ACCESS

Türkiye'nin Kırsal ve İnovasyon Politikalarının Kırsal İnovasyon Bağlamında Değerlendirilmesi

Giriş

Milenyum sonrası dünya kritik siyasi değişimlere, sosyo-ekonomik ve teknolojik dönüşümlere, iklim değişikliği etkilerinin ve sürdürülebilir ekonomik büyüme ile kalkınma üzerindeki baskının iyice arttığı bir döneme sahne olmuştur. Artan baskılar küresel ekonomi ve siyasette kırılganlığını artırmıştır. Uluslararası terörün yükselişi, batı ülkelerinin artan güvenlik kaygıları, 2008 Küresel Mali Krizi, uluslararası ticarette artan korumacılık, 2010 Arap Baharı ve devamında başlayan Suriye İç Savaşı, bunun tetiklediği küresel göç dalgası, BREXIT, COVID-19 pandemisi ve devamında bozulan küresel tedarik zincirleri, Rusya-Ukrayna Savaşı ve devamında artan emtia fiyatları ve küresel enflasyon bu dönemi tanımlayacak köşe taşlarıdır (BGUS, 2024). Bütün bunlar dünya ekonomisinde üretkenlik artışlarında yavaşlamaya sebep olmuş ve mega değişimlere uyumun getirdiği zorluklar ekonomilerde inovasyon yapabilme ihtiyacını hiç olmadığı kadar önemli hale getirmiştir (OECD, 2019b). Bu şartlar altında inovasyon, uzun dönemli ekonomik büyümeyi sağlayacak olan verimlilik artışını tetikleyecek bir önkoşul olarak ileri sürülmektedir (Aghion & Howitt, 1990; OECD, 2016; OECD, 2022a).

İnovasyonla sağlanabilen teknolojik ilerlemenin ve verimlilik artışının ABD'de yüzde 50, Fransa'da yüzde 76, İngiltere'de yüzde 73 ve Japonya'da yüzde 55 oranında ekonomik büyümeye katkı yaptığı hesaplanmaktadır (KB, 2018). Ancak inovasyon bir ülkede, bir bölgede veya yörede her şeyden bağımsız bir şekilde kendiliğinden gerçekleşmemektedir. Birçok belirleyicisi ve koşulu vardır. Bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde bu belirleyicilere ve koşullara bağlı olarak gerçekleştiği takdirde de inovasyon adil bir ekonomik büyüme veya kalkınma vaad etmemektedir (OECD, 2022a). Kırsaldaki ekonomik faaliyetlerin omurgasını tarım sektörü oluşturmaktadır (GTHB, 2015). Fakat kırsal kesim geleneksel olarak bir durgunluk içerisindedir. Birbirini çoğaltacak faaliyetler azdır. Tarımda üretimin doğa koşullarına açık oluşu, sermaye devir hızının düşüklüğü, ürünlerin raf ömürlerinin genellikle kısa oluşu gibi özellikler hesaba katıldığında kırsal kesimin kerameti kendinden menkul bazı aşılması zor

sorunları vardır (Dağ, 2007). Çünkü özellikle tek sektöre bağlı, istihdam piyasasının dar ve katı, pazarlara erişimin kısıtlı ve zor olduğu kırsal bölgelerde inovasyonun gerçekleşmesi ve benimsenmesi görece daha zor olabilmektedir (OECD, 2022a).

Kırsal alanlar kentsel alanlara göre daha az ekonomik çeşitliliğe sahiptir. İstihdam çeşitliliği ve kapasitesi de daha dardır. Dolayısıyla seçilen bir bölgede inovasyonun teşvik edilmesi ortalama gelirin mekânsal açıdan eşitsiz biçimde artmasına sebep olarak bölgesel eşitsizliği artırabilmektedir (OECD, 2022a).

Bölgelerarası ya da bölge içi eşitsizlikler perspektifinden bakıldığında, merkezi yerleşimlere uzak ve nüfus yoğunluğunun düşük olduğu kırsal bölgeler genellikle değişimlerden orantısız bir şekilde olumsuz etkilenmektedir. Nüfusun yoğun olduğu kentsel bölgeler yığılma ekonomilerinin pozitif dışsallıklarından yararlanırken; kırsal bölgeler yığılma ekonomilerinden ve buna ilave olarak işgücüne yönelik hizmetlerden, altyapı yatırımlarından ve genel kamu hizmetlerinden mahrum kalabilmektedir (OECD, 2016).

Tüm dünyada kırsal alanların; kamu hizmetlerine erişim ve kişi başı gelir gibi hemen hemen tüm gelişmişlik göstergelerinde kentsel alanların gerisinde kaldığı görülmektedir. Kentlere göç, nüfusun azalması ve yaşlanması, yoksulluk, verimsizlik, ekonomik gerileme gibi olumsuz nitelendirmeler kırsal ile eş anlamlı olarak anılmaktadır (Doğan & Yardımcı, 2019).

Kırsal, kentlerden farklı ekonomik yapıya ve iş modellerine sahiptir. Bundan dolayı kırsal bölgelerin sermayeye, iş gücüne, altyapı yatırımlarına ve kamu hizmetlerine erişimleri kentlerden farklıdır. Kırsal ekonomiler, kentlere ve diğer bölgelere görece daha fazla bağlıdır. Küresel değişikliklerin yol açtığı şoklar veya yapısal değişikliklere uyum kabiliyeti, kırsal bölgeleri kentlere göre daha kırılgan hale getirirken; bunlara ilave olarak son çeyrek yüzyılda dünya genelinde kırsal alanlar nüfus azalması ve yaşlanma gibi demografik zorluklarla karşı karşıyadır (OECD, 2020a).

Dijitalleşme, ulaştırma ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve uzaktan çalışma eğilimleri, kırsal alanlarda insanların ve firmaların çalışma ve etkileşim kurma biçimlerini kökten değiştirmektedir (OECD, 2020a; OECD, 2021c).

Kırsal alanlar, ülke ekonomilerinin yükselen birimleri olan bölgeleri ve dolayısıyla bölge ekonomilerini, bölgelerin ekonomik büyüme performansını ve refahını ve en nihayetinde ulusal refahı etkilemektedir. Ulusal kalkınmacılığın yerini alan bölgesel rekabet ve bölgesel kalkınma, kentleşme ve kırsallık ikilemi içerisinde bir denge arayışındadır (Yardımcı, 2024). Buradan hareketle, günümüzde ülkelerin temel sorun alanlarından biri bölge içi ve bölgelerarası gelişmişlik farklarıdır. Gelir dağılımı eşitsizliğinin azaltılması, yoksullukla mücadele ve sürdürülebilir ekonomik büyüme için bölgesel gelişmişlik farklarını

azaltmaya yönelik politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Kentsel ve kırsal politikalar, bölgesel gelişme politikalarını oluşturan fakat aynı zamanda bölgesel gelişme politikalarından etkilenen alt politika alanları olarak yükselmektedir. Dolayısıyla, bölgesel gelişme politikalarının temellerinden birini kırsal alanlarda yürütülecek politikalar oluşturmaktadır (Yardımcı, 2023a).

Bütün ülkeler, bölgelerarası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak için kırsal politikaların odağına kırsal yaşam kalitesini ve kırsalda refah artışını koymaktadır. Kırsal yaşam kalitesi ve kırsal refahın artırılmasının ön koşulu ise, uzun dönemli bir ekonomik büyüme ve bunu sürdürülebilir kılacak verimlilik artışıdır (Yardımcı, 2024).

Hükümetler dünya genelinde kırsal alanların karşı karşıya kaldığı zorlukların üstesinden gelebilmek için sübvansiyon niteliğindeki desteklemelerle geleneksel politikalara başvurmaktadır. Ancak son on yıla bakıldığında bölgeler arası refah farklarının kapanması beklenirken; üretkenlik ve ücret farklılıklarındaki uçurumun arttığı, kırsal bölgelerdeki nüfusun azaldığı görülmektedir. Kırsal refahın kentsel bölgelerdeki refaha yakınsaması amaçlansa bile, kırsal bölgelerdeki nüfus azalmasından dolayı mevcut refah seviyesini korumak için bile üretkenlik artışına ihtiyaç duyulmaktadır. Araştırmalar, nüfus azalmasıyla mücadele etmek ve sübvansiyonlarla ekonomik kayıpların tazmin edilmeye çalışılması gibi desteklemelerin hem kısa hem de uzun vadede etkili olmadığını göstermektedir ve bunlara karşı ciddi eleştiriler yükselmektedir. Kırsal alanların desteklemelerle değil, inovasyonla gelişebileceği ve artan bölgeler arası eşitsizliği azaltabileceği ileri sürülmektedir. Yenilikçi yaklaşım ve uygulamalarla kırsal alanlardaki zorlukların üstesinden gelinebileceği belirtilmektedir (OECD, 2020a).

Yeniliğin, bilimsel ve teknolojik ilerlemenin kentlerde ortaya çıktığına dair yaygın bir kabul olsa bile, OECD tarafından 2000'lerin başından itibaren ileri sürülen "yeni kırsal paradigma" kırsal alanların kentler kadar yenilikçi olabileceğini savunmaktadır (Yardımcı, 2024). Bunun için kırsal bölgelerde bireylerin ve firmaların yenilikçi çabalarını teşvik etmek, inovasyonun ortaya çıkmasını, benimsenmesini ve yayılmasını destekleyecek koşulların oluşması sağlanmalıdır. Kırsal bölgelerin yenilikçilik politikalarından ve araçlarından kentsel bölgeler kadar eşit şekilde faydalanmasının sağlanması gerekmektedir (OECD, 2022a).

Bütün bu anlatılanlar çerçevesinde düşünüldüğünde, inovasyon sadece kentsel alanlarda desteklenirse; üretkenlik, gelir ve refah düzeyi açısından zaten kentlerin gerisinde kalan kırsal alanlar gelecekte de düşük verimlilik, düşük uzun vadeli ekonomik büyüme ve dolayısıyla daha düşük gelir ve düşük refahla kentlerin daha çok gerisinde kalmaya devam edecektir (OECD, 2019b). Bu sebeple görmezden gelinen kırsalda inovasyon bir politika olarak ele alınmalı ve

benimsenmelidir. Kırsal bölgeler için kurgulanan yanlış veya eksik politikalar, kırsal alanların büyüme potansiyelinin gözden kaçırılmasına sebep olmaktadır. Kırsal bölgelerin farklılıklarını, fırsatları ve engelleri dikkate alarak inovasyonun hedeflenmesi üretkenlik artışının (ya da artmayışının) altında yatan sebeplerin daha iyi anlaşılmasına vesile olacaktır (OECD, 2022a).

Türkiye'de bugüne kadar inovasyon konusunda ulusal ya da bölgesel düzeyde pek çok çalışma yapılmışken, inovasyonun kentsel ve kırsal ayrımda ele alındığı çalışma yok denilecek kadar azdır. Bu çalışma; inovasyonu, inovasyon politikalarını, kırsalda inovasyonu anlamayı ve bu bağlamda Türkiye'nin inovasyon politikaları ile kırsal politikalarının kesiştiği veya hiç kesişmediği noktaları tespit etmeyi amaçlamıştır. Kırsalda inovasyonun nasıl gerçekleştiğinin ve yeniliklerin nasıl benimsediğinin anlaşılması, politika yapıcılar açısından bireyler ve girişimciler için doğru koşulları ve inovasyonu mümkün kılan ortamların oluşturulmasına imkân sağlayacaktır.

Türkiye kırsalında refahın artırılması için kalkınma politikalarına, kalkınmanın sağlanabilmesi için sürdürülebilir bir ekonomik büyümeye ve bunun için de verimlilik artışı gereklidir. Verimlilik artışının ilk ve öncelikli koşulu da yeniliktir. Politika oluşturma ve geliştirme anlamında bu zincirleme süreci anlayabilmek, Türkiye'nin uzun yıllardır kamu müdahalesinde bulunduğu kırsal alandaki kalkınma politikaları ile inovasyon politikalarını birlikte incelemeyi gerektirmektedir.

1. İnovasyonun Göz Ardı Edilen Tanımı

İnovasyon, uzun vadeli büyümenin, üretkenliğin ve bunların sonucu olarak refahın öncüsüdür (Aghion & Peter, 1990; OECD, 2016; Romer, 1990). Bu yüzden ülkeler inovasyonun ortaya çıkarılmasını, benimsenmesini ve yayılmasını geliştirmeyi amaçlamaktadır. Ancak inovasyonun arzu edilmeyen sonuçları da olabilmektedir. İnovasyon zaten gerilemekte olan sektörlerde yıkıcı sonuçlar yaratabilmektedir (Aghion, Antonin, & Bunel, 2021; Autor, 2014).

İnovasyonun bugünkü anlamda ilk modern tanımı iktisatçı Joseph Schumpeter tarafından 1934'te Karl Marx'ın çalışmalarından türetilmiş ve "yaratıcı yıkım fırtınası" olarak ifade edilmiştir (Rossi, 2002). Schumpeter (1934)'e göre, inovasyon en genel anlamıyla yeni bir şeyin ticarette ve sanayide uygulanmasıdır. Yani inovasyon, yeni bir ürün, üretim yöntemi, pazara açılma, tedarik kaynağının keşfi veya taşınması olabilmektedir. Bununla birlikte inovasyon yeni bir üretim işlevi kazandırma (Schumpeter, 1939) veya mevcut unsurların yeni kombinasyonları olarak da görülmektedir (Edquist, 1997). Schumpeter (1934, 1939)'in tanımından bugüne kadar inovasyona ilişkin birçok

tanım yapılmıştır. Barnett (1953) inovasyonu, mevcudun dışında niteliksel olarak farklı ve yeni olan herhangi bir düşünce, davranış veya şey olarak tanımlamaktadır (Barnett, 1953). Schmookler (1966)'e göre yeni bir yöntem, yeni bir ürün veya hizmet, teknik bir değişikliktir. Myers ve Marquis (1969) inovasyonu tek bir faaliyet olarak değil, birbiriyle ilişkili süreçler olarak görmekte ve bu doğrultuda sadece yeni bir fikrin kavranması veya yeni bir ürünün icadı ile değil aynı zamanda yeni bir piyasanın gelişmesiyle de inovasyonun ortaya çıkabileceğini belirtmektedir. Aregger (1976)'a göre toplumsal sistem içerisindeki önemli değişiklikler inovasyondur. İnovasyon, yeni olarak düşünülen bir fikir, uygulama veya nesnedir (Rogers, 1983). Damanpour (1991)'a göre inovasyon yeni bir fikir veya davranışın uygulanması demektir. İnovasyon yeni bir ürün veya hizmet, yeni bir üretim teknolojisi, yeni bir yapı, yeni bir yönetim sistemi veya örgütsel ilişki, yeni bir plan veya program olabilmektedir. Dosi (1988) inovasyonu yeni bir ürünün, yöntemin veya oluşumun araştırma, keşfetme, deneme, geliştirme ya da taklit yoluyla benimsenmesi ve pazarlanması olarak tanımlamaktadır. Drucker (2002) inovasyonu bir işletmede, kamu kurumunda ya da yeni bir girişimde girişimciliğin özel bir fonksiyonu olarak, girişimcinin yeni zenginlik sağlamak için kaynak yarattığı veya mevcut kaynakları refah sağlamak için donattığı bir araç olarak ifade etmektedir. Diğer taraftan inovasyon sıklıkla yenilik veya icat ile eş anlamlı da kullanılmaktadır. Fakat böyle olsa bile, bunlar aynı şeyler değildir (Globe vd., 1973; Özsağır, 2012). İnovasyon yeniliğin haricinde, aynı zamanda yeni fikirlerin keşfedilmesi, fikirlerin hayata geçirilmesi ve bireyleri değiştirme sürecidir (Greenstone & Looney, 2011). İnovasyon yeniliklerle birlikte, yeni fikirlerin benimsenmesi ve kullanılması ile meydana gelmektedir (Rogers, 1983). İnovasyon bazı yönleriyle icattan da ayrılmaktadır. Bir fikrin ilk kez ticarete dönüştürülmesi inovasyon olarak tanımlanırken; yeni bir ürün veya sürece yönelik bir fikrin ilk ortaya çıkışı (Fagerberg, 2003) ya da henüz teknik ve ticari olarak uygulanmamış bilimsel keşif icat olarak tanımlanmaktadır (Rossi, 2002).

Bütün bu tanımlar tarihsel süreçte belirli yaklaşımlar ve modellerin etkisiyle yapılagelmiştir. Kronolojik olarak; 1950 ve 1960'lı yıllarda teknolojide itme, 1970'lerde pazara çekme, 1980'lerde Ar-Ge ve pazarlamayı yenilik süreçlerine entegre etmeyi vurgulayan eşleme modeli ve 1980–1990'larda ise etkileşimli model/yaklaşım baskındır. Ayrıca 1990'lar dış bağlantılar üzerine vurgu yapan ağ modeli, mimari inovasyon ile öne çıkarken; 2000'ler açık inovasyon modeliyle anılmaktadır (Trott, 2017).

Günümüzde inovasyonun açığa çıkabilmesi için çevre koşullarının önemli olduğu ağırlıklı olarak kabul edilmektedir. İnovasyonun ortaya çıkışı ve inovasyonun benimsenmesi üretim girdilerinin, becerilerin, sermayenin ve

yatırımın bir fonksiyonudur. Bu nedenle, inovasyonu artırmayı amaçlayan politika yapıcılar; firmalar ve girişimciler için genel çerçeve koşullarını iyileştiren programlar oluşturmaktadır (OECD, 2022a).

İnovasyonun ortaya çıkmasını, benimsenmesini ve yayılmasını sağlayacak koşullar çoğunlukla "sistem" anlayışından beslenmektedir (OECD, 2022b). İnovasyon, sistemde yer alan aktörlerin uyumlu hareketine olanak sağlayan ağlar üzerinden gerçekleşmekte (Akcigit vd., 2017; Lengyel vd., 2020; Sorenson, 2018) bölgeden bölgeye farklılaşan biçimlerde kümelenmekte ve pozitif dışsallıklara vesile olmaktadır (Ahrend vd., 2017; Maloney & Caicedo, 2022).

Aslında inovasyon tek başına yenilikçi bir fikir bulmaktan ya da hayata geçirmekten ibaret değildir. İnovasyonun ortaya çıkabilmesi için yaratıcılıktan, girişimcilikten ve bir fikirden daha fazlasına ihtiyaç vardır. Bunun için de ağlar üzerinden yürütülen sürdürülebilir ve bütüncül bir inovasyon ekosistemi kurulmalıdır. Ekosistemi meydana getiren alt parçaların ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerinin doğru anlaşılması önemlidir (Ekmekçi, 2024).

Ekonomilerin işgücüne, sermayeye, pazarlara ve kamu hizmetlerine erişimi özellikle nüfusun daha az olduğu bölgelerde fiziksel ve dijital altyapılardaki eksiklikler sebebiyle sınırlanabilmektedir. Dolayısıyla inovasyonun ortaya çıkması, benimsenmesi ve yayılmasında kurulmuş ya da kurulacak olan ortaklık ağları giderek daha merkezi bir rol üstlenmektedir (OECD, 2022a).

Yakın dönemde inovasyonun tanımlanmasında, OECD ve EUROSTAT'ın birlikte hazırladığı Oslo Kılavuzu kabul görmektedir. Buna göre inovasyon, önceki ürün ve süreçlerden önemli ölçüde farklılaşan, yeniye gereksinim duyan potansiyel kullanıcılara sunulan ürün, süreç ya da bu ikisinin birleşimidir. Bu geniş tanımla çok sayıda olası yenilik kapsanmaktadır (OECD, 2018).

Oslo Kılavuzu'nda inovasyon, "potansiyel kullanıcılara sunulan (ürün) veya birim tarafından kullanıma sokulan (süreç) yeni veya geliştirilmiş bir ürün veya süreç" (OECD, 2018) olarak tanımlanırken, uygulamada inovasyon sadece yoğun Ar-Ge faaliyetleri bağlamında patentler gerektiren bilimsel ve teknolojik gelişmeler şeklinde algılanmaktadır. Teori ve uygulama arasındaki bu farklılık, inovasyonu ister istemez bir kalıba sıkıştırdığı için ürün, süreç ya da kâr odaklı olmayan diğer inovasyon formlarını göz ardı etmektedir. İnovasyona dar ve basit bir perspektiften bakmak kırsalın zaten baştan daha az yenilikçi olduğunu kabul etmek anlamına gelmektedir, çünkü sadece Ar-Ge faaliyetleri bağlamında bilimsel ve teknolojik gelişmeleri inovasyon olarak kabul etmek kent odaklı bir tanımlamanın veya algılamanın sonucudur (OECD, 2022a).

2. Kırsalda İnovasyonu Aramak

İnovasyonun Oslo Kılavuzu'ndaki tanımı, nasıl algılandığı ve nasıl ölçüldüğü yukarıda tartışıldı. Burada kırsalda inovasyonun neyi ifade ettiği, belirleyicilerinin neler olduğu ve nasıl ölçülebileceği irdelenmektedir.

İnovasyona Kırsal Perspektiften Bakmak

Girişimci ve yenilikçi bireyler ve firmalar genellikle benzer risk alma ve problem çözme vasıflarına sahiptir (Kerr & Kerr, 2020). Fakat sektörel ve bölgesel farklılıklar, girişimcilerin içinde bulundukları toplumun yapısı ve ticari amaçlar inovasyonu etkilemektedir. Bundan dolayı kırsalın kendine özgü şartları hesaba katılarak kırsalda inovasyon üzerine etraflıca düşünülmesi gerekmektedir (OECD, 2022b). Bu noktada, inovasyonun kırsalda nasıl tanımlandığına, nasıl meydana geldiğine ve bunun nasıl ölçülebileceğine odaklanılmalıdır. Kırsalda inovasyonun nasıl tanımlandığı, tespiti ve ölçülmesi yürütülecek politikalar açısından önemlidir.

Kırsalda inovasyon, kırsal ve kenti kesin çizgilerle ayrıştıran geleneksel kır-kent anlayışının terk edilerek yeni kırsal paradigmanın vurguladığı kentsel ve kırsal alanların sürekliliği ve entegrasyonu fikrine dayanmaktadır. Büyük pazarlara fiziksel uzaklık, kent ekonomileriyle bağlantılı olma, tarım, turizm, enerji ve madencilik gibi doğal kaynak sektörlerine bağımlı ve az sektörlü uzmanlaşma kırsal ekonomilerin öne çıkan özellikleridir. En yoğun kentsel alanlarda bile kırsal özellikler olabileceği gibi, burada esas nokta kırsal özelliklerin baskınlığıdır. İnovasyon, kırsal bölgelerde kentsel bölgelere göre farklı şekillerde ortaya çıkabilmekte; benimsenmesi ve yayılması aşamalarında farklı etkiler oluşturabilmektedir (OECD, 2020a). Bu farklılığın temelinde kırsal alanların, kentsel alanlara (özellikle metropol ve çevreleri) nazaran, belirli merkezlere uzak ve düşük yoğunluklu nüfusa sahip yerleşimler olması yatmaktadır. Bölgelerin en yoğun nüfuslu metropol nitelikli yerleşimlerinden en düşük nüfus yoğunluğuna sahip, fiziksel mesafe olarak uzak, ücra yerleşimlerine kadar ekonomik, sosyal ve kültürel bağlantılarla, ekonomik kaynaklara ve pazarlara erişim derecesi farklılaşacağı için firmaların ve bireylerin yenilik yapma motivasyonları değişecektir. Ücra kırsal alanlarda genellikle temel kamu hizmetlerine ve pazarlara erişim sınırlı olduğundan öncelikle bu engelleri aşmak için inovasyon gerekli olabilmektedir (Yardımcı, 2024). Fakat kırsalda inovasyon; Ar-Ge faaliyetleri, patent, bilim ve teknolojinin ötesinde iyileştirilmiş veya yeni ürün, süreç, iş modelleriyle, yalnızca kar odaklı olmayan (kamusal veya sosyal inovasyon gibi) daha geniş çerçevede gerçekleşebilmektedir. İnovasyon ve girişimciliği sadece bilimsel faaliyetlere ve yüksek teknolojiye odaklanmak yerine kırsal refaha etki bağlamında düşünmek gerekmektedir. Bu

yüzden kırsalda inovasyonu anlayabilmek, buna yönelik politikalar geliştirebilmek için daha geniş bir bakış açısına ihtiyaç duyulmaktadır (OECD, 2022a).

Bazı araştırmalar kırsalda temel hizmetlere ve pazarlara erişimdeki zorlukların kırsaldaki girişimcileri daha yenilikçi olmaya zorladığını göstermektedir (Shearmur & Doloreux, 2016; Simonen & McCann, 2008; Simonen & McCann, 2010).

Kırsal bölgelerdeki inovasyon çoğunlukla yerel ve niş pazarlara hitap eden girişimcilerin çabalarıyla ortaya çıkmaktadır. Fakat inovasyonun ölçülmesinde genellikle idari kayıtlara başvurulmakta ve yüksek teknoloji ve yüksek katma değerli sektörlerde patent, buluş gibi düzenli şekilde belgelenen faaliyetler dikkate alınmaktadır. Bu tamamen inovasyonu ölçmek için kullanılan tanımdan ve inovasyona dar perspektiften bakmaktan kaynaklanmaktadır. İnovasyon sadece belirli bir formda ve dar perspektiften ele alınsa bile, merkezleri genellikle büyük kentlerde bulunan fakat kırsal bölgelerde iş yapan büyük firmalar, faaliyetlerindeki inovasyon süreçlerini ya da faaliyetlerinin neticesinde ortaya çıkan inovasyonu her zaman kırsal alanda raporlamamaktadır. Bu inovasyonlar büyük çoğunlukla şirket merkezlerinin yer aldığı kentsel alanlarda istatistiklere yansımaktadır. Dolayısıyla kırsalda gerçekleşen bir inovasyon ölçüm yöntemleri sebebiyle kentlerin hanesine yazılmakta ve kırsal alanlar olduğundan daha az inovatif bölgeler olarak yansıyabilmektedir (OECD, 2022a).

İnovasyon kavramını sadece yüksek teknolojili ve yüksek katma değerli çıktılarla sonuçlanan bir süreç olarak dar bir bakış açısıyla ele almak diğer sektörleri ve faaliyetleri dışladığı gibi, kırsal bölgeleri de düşük inovasyon kapasitesine sahip yerler olarak düşündürmektedir. Oysa kırsal bölgelerde inovasyona, Oslo Kılavuzu'ndaki orijinal tanımda olduğu gibi geniş açıdan ve önyargısız bir şekilde; iş modellerinde inovasyon, sosyal inovasyon, kamusal inovasyon gibi bütün ürün ve süreç inovasyonlarını dikkate alarak bakmak ve ölçümleri bunları kapsayacak biçimde tasarlanmak gerekmektedir (Yardımcı, 2024).

Avusturya'da Avrupa Birliği (AB) desteğiyle turizm sektöründe uygulanan "kırsala yavaş seyahatler" projesi kırsal inovasyon anlamında süreç ve ürün yeniliğinin gözlemlenebildiği güzel bir örnektir. Avusturya'yla birlikte komşularının da dahil olduğu bir "Avrupa Yavaş Seyahat Deneyimleri" turizm ağı kurularak ücra, uzak, kültürel miras niteliğindeki yerleşimlere, gündelik yaşam kültürünün paylaşıldığı turizm seyahatleri gerçekleştirilmektedir (ENRD, 2024a). Ayrıca yine AB desteğiyle Fransa'nın güneyinde yer alan 140 haneli Villerouge-Termenès köyünde hayata geçirilen "elektrikli araç paylaşım hizmeti" projesi ile köye elektrikli araçlardan oluşan ortak bir araç parkı kurulmuştur. Ulaşım hizmetlerinde sıkıntı yaşayan köyde bu araç parkı ile hem

yaşlılar ve ekonomik durumu iyi olmayan gençler için hem de köye gelen turistler ve diğer zamanlarda kamusal hizmetler için telefon uygulamasıyla ücret karşılığı kullanılmaktadır (ENRD, 2024b).

Türkiye kırsalında da inovasyona örnek olabilecek uygulamaları görmek mümkündür. Bayburt Baksı Müzesi, köydeki sosyal hayatı tekrar canlandırmak için geleneksel müzeciliğin ötesinde üretim atölyeleriyle ekonomik hedefleri olan, köyde yaşayanlara imkân sağlayan, eğitim veren bir işlev görmektedir (Baksı Müzesi, 2024). B,r başka örnek de Isparta'nın Keçiborlu ilçesine bağlı Kuyucak köyünde hayata geçirilen "Lavanta Kokulu Köy" projesidir. Köyde lavanta ve lavantadan elde edilen ürünler, gül üretimi ile anılan köyde tali bir ekonomik faaliyettir. Fakat "Kuyucak Köyü Lavanta Kokulu Köy Kadın Girişimci Kooperatifi" şeklinde bir örgütlenmeyle önce lavanta üretimi ivme kazanmış, ardından lavanta bitkisinin sunduğu görsel güzellik köyde tarım dışı ekonomik büyümeyi tetikleyerek köyün aynı zamanda bir turizm destinasyonu olmasını sağlamıştır (Kuyucak Kadın Kooperatifi, 2024).

2.1. Kırsalda İnovasyon Ölçümüne Yaklaşım

Kırsal ekonominin genellikle tek sektöre olan bağımlılığı, bu minvaldeki uzmanlaşma, sermaye, istihdam, üretim ve küçük firma yapısı kırsalda firmaların finansal hizmetlere ulaşımlarından Ar-Ge yatırımlarına, nitelikli beşerî sermayeye erişimlerinden fikri mülkiyet haklarını kullanabilmelerine kadar birçok konuyu şekillendirmektedir ve dolayısıyla kırsal bölgelerde inovasyonun biçimi ve standardı da farklılaşmaktadır (David vd., 2019; Lee & Rodríguez-Pose, 2013; OECD, 2020b).

Kırsalda inovasyonu kavrayabilmek ve bunun üzerine politika inşa edebilmek için kırsal inovasyonu doğru şekilde ölçmek gerekmektedir. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin çıktı göstergeleri olarak patent, buluş, faydalı model gibi belirli istatistiklere dayanılarak yapılan genel kabul görmüş ölçümler büyük firmalar için daha uygun olmaktadır. Bunlar genellikle süreç inovasyonundan ziyade ürün inovasyonuna odaklanmaktadır. Fakat kırsal bölgelerdeki firmaların büyük çoğunluğu genellikle hizmet ve doğal kaynak sektörlerinde faaliyet gösteren, niş pazarlara hitap etmektedir (David vd., 2019; Shearmur vd., 2016; Simonen & McCann, 2008; Simonen & McCann, 2010).

Kırsal ekonominin ve kırsaldaki firmaların bilinen bu yapısına rağmen kırsalda inovasyonun bilim ve teknoloji çerçevesinde kent odaklı ölçümü, farklı sektörlerdeki ve coğrafyalardaki yenilikçi faaliyetlerin gözden kaçırılması ve politikaların bu sebeple yanlış kurgulanması bölgesel eşitsizliklerin devam etmesi anlamına gelecektir (OECD, 2022b). Ancak kırsalda inovasyonu ölçmek

sanıldığı kadar kolay değildir. Bunun için ya doğrudan inovasyonu ölçebilecek ya da bölgenin inovasyon kapasitesinden yola çıkarak tahminde bulunmaya imkân sağlayacak titiz çalışmalara gereksinim duyulabilmektedir. Kırsalda ortaya çıkmış inovasyonu tespit edebilmek veya kırsal bölgelerdeki aktörlerin inovasyon kapasitelerini anlayabilmek için yeterli örneklemin sağlandığı ankete dayalı çalışmalar bunlardan biridir. Diğer taraftan bölgenin inovasyon kapasitesini ölçerek ilgili sektör, firma büyüklüğü ve istihdamın mesleki özelliklerini yansıtacak göstergeler de izlenebilmektedir. Burada da bölgedeki girişimcilik kültürü, girişimcilik ekosistemi, yeni açılan işletmeler, demografi, genç istihdamı ve girişimciliği, sosyal inovasyon gibi verilerden yararlanılabilmektedir (OECD, 2022a).

Anketlerin haricinde yığılma ekonomilerinin etkileri çerçevesinde kırsal ve kentsel ekonomilerin entegrasyonu yoluyla inovasyonun benimsenmesi, kırsal ve kentsel bağlar, bu bağlar temelinde kurulan bölgesel ağlar, kamu-üniversite-sanayi işbirliği, inovasyonu ve KOBİ'leri hedef alan destekler sayesinde yeni ürün ve süreçlerin teşvik edilmesi, inovasyon ekosisteminin oluşturulması gibi faktörler kırsalda inovasyon kapasitesinin ölçülmesinde önemli göstergelerdendir. Bu çerçevede, her birinin artıları ve eksileri olmakla beraber inovasyonun firmalar tarafından kendiliğinden raporlanması ya da bildirilmesi, ürün bazında Ar-Ge faaliyetleri, üretim miktarı, bilanço veya ihracat istatistikleri, bölgedeki toplam Ar-Ge yatırımları ve bu alanda istihdam, patent ve diğer benzer belge istatistikler, verimlilik istatistikleri, start-up ve yeni kurulan işletme istatistikleri kırsalda inovasyon ve inovasyon kapasitesinin daha net bir şekilde ölçülmesinde yöntem olarak kullanılmaktadır (OECD, 2022a).

2.2. Kırsalda İnovasyonun Belirleyicileri

Kırsal ekonominin omurgasını tarım sektörü oluşturmaktadır fakat kırsalda ve nüfusun yoğunlaştığı orta büyüklükteki bölgelerde büyüme eğilimi gösteren sektörler genellikle imalat sanayi, turizm ve inşaattır. Kırsal bölgelerde işletmeler ile kentsel bölgelerdeki işletmelerin sektörel dağılımları benzer değildir (OECD, 2017).

Günümüzde yüksek katma değerli faaliyetler özellikle kentsel bölgelerde yoğunlaşıyor olsa bile, yereldeki sorunlara ve taleplere çözümler geliştirilmesi kırsalda ekonomik bir ivme yaratmaktadır. Sadece bilim ve teknolojideki gelişme şeklinde dar bakış açısıyla inovasyon ele alınırsa, kırsaldaki ekonomik ivmenin bir değeri yoktur. Ancak daha önce de tartışıldığı gibi bir inovasyon mutlaka yüksek (ileri) teknoloji sektörlerinde, unicorn şirketlerde ya da iş modellerini kökten değiştiren girişimlerde ortaya çıkmak zorunda değildir. Tam aksine kırsal bölgelerde yerleşik firmalar, yeni kurulan firmalar veya bir sorunun çözümüne

cevap olmak amacıyla işe koyulan girişimciler piyasada tutunabilmek için, kent veya kır ayrımı olmaksızın zaten ortaya çıkmış inovasyonları en iyi ürün veya süreç açısından taklit ederek "yavaş inovasyon"un ortaya çıkması ihtimalini taşımaktadır (OECD, 2022a).

Büyük firmalar ve büyük yatırımların öne çıktığı kentsel bölgelerde rekabet itici bir güç olabilir, fakat kırsalın daha az rekabetçi ve boğucu olmayan iş ortamı yeni firmalar ve girişimler için "yavaş inovasyon"nun gerçekleşmesine olanak tanımaktadır. Kentsel bölgelerin sahip olduğu kaynaklar ve fırsatlar avantaj yaratırken; düşük işletme maliyetleri sebebiyle kırsal bölgeler yeni fikirlerin denenmesine ve gelişmesine olanak tanımaktadır (Marshalian vd., 2023). İnovasyonun ortaya çıkması kadar benimsenmesi de beşerî kapasitenin, sermayenin ve yatırımın bir fonksiyonudur (Autor, 2014; Solow, 1957). Bu perspektiften bakıldığında girişimcilik, güçlü bir inovasyon potansiyeli barındırmakta ve dolayısıyla genelde inovasyon politikalarının hedefleri arasında yer almaktadır. Girişimcilerin yenilikçi bir faaliyette bulunma olasılıkları daha fazladır. OECD ülkelerinde yeni kurulan firmalar ile KOBİ'lerin daha yenilikçi olduğuna dair birçok çalışma bulunmaktadır (Freshwater vd., 2019; Hall, 2011; OECD, 2013; OECD, 2019a).

Yeni girişim sayısı ve yaratıcı yıkım (sektör dalgalanmaları, firma kurulum ve kapanma oranları) gelişen, sağlıklı ve inovatif ekonomilerin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Ancak kırsallığın baskın olduğu bölgelerde bu hareketliliğin genellikle daha az olduğu görülmektedir (OECD, 2017).

Kentsel bölgelerle kıyaslandığında, kırsal bölgelerde firma kurulum sayıları daha az olmaktadır. Bu durumun arka planında finansmana erişimden bürokratik süreçlere, kırsal ekonomilerin sektörel yapısından kırsalda işletmelerin ağırlıklı olarak aile mülkiyetinde olmasına kadar birçok faktör yer almaktadır. Diğer taraftan kırsalda firma kapanma oranları kentlere göre daha azdır; yani kentsel bölgelerde firma kapanmaları daha fazladır. Bu, kırsalda özellikle geleneksel sektörlerde ve büyük yatırım gerektiren işlerde az rekabetin ya da yaşlanan firmaların piyasayı kontrol ettiğinin göstergesi olarak yorumlanabilmektedir. Dolayısıyla kırsal bölgelerde firma kurulum ve kapanma oranlarını ivmelendirecek bir iş ortamının yakalanması, kırsal için bir fırsat oluşturabilir (OECD, 2022a; OECD, 2023a). Bununla birlikte firma kurulumu kararını ve yeni kurulan firma sayısını doğrudan etkileyen girişimciliği anlamak için bölgelerin sosyo-ekonomik yapısına da bakmak gerekmektedir (Aghion vd., 2017). Yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi, kültürel geçmişteki çeşitlilik gibi faktörler yeni fikirlerin ortaya çıkışını etkilemektedir. Girişimciliğin demografik yapısının hem girişimlerin başarılarını hem de inovasyon eğilimini belirlediğine dair çalışmalar mevcuttur. Görece yaşlı girişimcilerin girişimlerinin hayatta kalma şansı daha yüksek iken, genç girişimciler inovasyona ve inovasyonun

benimsenmesine daha yatkındır (Azoulay vd., 2020; Breschi vd., 2018; Şahbaz, 2024). Buna karşın, yapılan araştırmalarda OECD ülkelerinde girişimciliğin, özellikle gençler ve kadınlar arasında, potansiyelin altında kaldığına dair bulgulara da rastlanmaktadır (OECD/European Commission, 2020; OECD, 2021a; OECD/European Commission, 2023). Bölgesel perspektiften bakıldığında ise potansiyel kaybın kırsal bölgelerde daha fazla olduğu görülmektedir. Hatta girişimcilik, kırsal bölgeler haricinde, orta yoğun nüfuslu ara kademe yerleşimler ile yoğun nüfuslu kentsel yerleşimlerde artış eğilimindedir (OECD, 2021b).

İnovasyona ve inovasyonun benimsenmesine daha yatkın olan gençlerin, başta eğitim ve işsizlik olmak üzere çeşitli faktörlerden etkilenerek kentlere göçü küresel bir olgudur. Oysa gençlerin kırsal bölgede gerçekleştirecekleri girişimlerin, kırsal nüfusun azalmasının önlenmesine katkısı olabileceği gibi, kırsal alanlar için yeni fırsatlar yaratma kapasitesi de olacaktır. 2019 yılı Avrupa İşgücü Anket verilerinden yararlanılarak yapılan hesaplamalarda kentlere kıyasla kırsalda her bin istihdam başına yaklaşık yüzde 25 daha az girişimci olduğu görülmektedir. Yine Avrupa'daki OECD ülkelerinde kırsal bölgelerdeki genç girişimcilerin şirket kurma sayısının kentsel bölgelerdekilere kıyasla yüzde 8,6 daha az olduğu görülmektedir. Bu rakamlar cinsiyet bağlamında daha fazla değişmekte ve kadınlar aleyhine eşitsizlik artmaktadır (OECD, 2022a).

İnovasyon ve girişimcilik bu denli birbiriyle ilişki içerisinde olduğundan dolayı, aslında kırsalda inovasyonun belirleyicileri arasında kırsaldaki girişimciliği etkileyen faktörlere de bakmak gerekmektedir. Demografik olarak gençler ve kadınların girişimcilik üzerindeki etkisinden yola çıkarak kırsalda genç girişimciliğinin öne çıkan bazı özellikleri bulunmaktadır (OECD, 2022a). Bunlar;

- **İşsizlik, genç girişimcilerin şirket kurmasında bir belirleyicidir.** Bölgesel ve sosyo-ekonomik faktörlere bakmadan önce, genç girişimcilerin bir önceki yıl işsiz olup olmamaları şirket kurma davranışlarını etkilemektedir. Bir önceki yıl işsiz olan gençlerin şirket kurma olasılığı daha yüksektir.
- **Eğitim alan gençlerin şirket kurma olasılığı artmaktadır**. Eğitimin içeriği her ne kadar tespit edilemese bile bir önceki yıl eğitim almış gençlerin şirket kurma olasılığı yüzde 43 daha fazladır. Ancak bu koşullara uyan gençlerin eğitime erişimi kentsel bölgelerde yüzde 60'a yaklaşırken kırsal bölgelerde yüzde 25 dolaylarında kaldığı görülmektedir.
- **Eğitim, şirket kurma konusunda kadınlar için daha belirleyicidir.** Kırsalda genç kadınların eğitim seviyesi arttıkça şirket kurma olasılıkları yarı yarıya artmaktadır.

- **Kırsal bölgelerdeki genç girişimciler diğer yerleşim bölgelerine göre daha yüksek eğitimli olma eğilimindedir.** Bireylerin eğitim seviyesi arttıkça şirket kurma olasılığının arttığı bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu bireyler kentsel bölgelerin dışında yaşıyorsa şirket kurma olasılıkları daha fazla artmaktadır.
- **Kırsaldaki gençler zorunluluk ya da yenilikçiliklerinden kaynaklı olarak yeni şirket kurmaya daha isteklidirler.** Özellikle daha eğitimli gruplar için, alternatif fırsatların yokluğunda kendi şirketlerini kurma motivasyonu daha fazladır. Dolayısıyla genç girişimcilerin daha fazla şirket kurmalarını sağlamak için şirket kurmanın önündeki engellerin azaltılması, şirketlerin büyüme ve gelişmelerinin teşvik edilmesi önem arz etmektedir.
- **Hane halkının sosyo-ekonomik durumu genç girişimciliğinde belirleyicidir.** Ebeveynlerin eğitim düzeyi ve özellikle annenin eğitim düzeyi kırsal bölgelerde girişimcilik açısından önemlidir. Annenin eğitim seviyesi yükseldikçe, genç bireylerin şirket kurma olasılığı yüzde 25'e kadar artmaktadır. Babanın eğitim seviyesi, genellikle genç bireylerin kaynaklara erişimde daha akılcı ve bilinçli hareketine zemin hazırlamaktadır. Bu yüzden girişimciliğin teşvikine yönelik politikalarda cinsiyete duyarlı olmak önem arz etmektedir.
- **Göçmenlik kırsalda inovasyonun ve girişimciliğin belirleyicilerindendir.** Girişimcilik ve göç literatürü yabancıların inovasyona katkı sunduğunu göstermektedir. Göçmenlerin kırsal yerleşimlere yönlendirilmeleri çerçevesinde izlenecek bir entegrasyon politikasıyla girişimcilik ve yenilikçilik ekosistemine katkı sunmaları sağlanabilir.

Dikkat edilirse yukarıda sayılan özelliklerin tamamı bireysel faktörlere dayanmaktadır. Fakat girişimciliğin ve inovasyonun bir de paydaşlarıyla oluşturduğu sinerjiden yararlanarak çevresinden beslendiği ekosistem boyutu bulunmaktadır. Girişimcilerin finansa, işgücüne, fiziki ve dijital pazarlara; kaliteli eğitim, dijital altyapı gibi kamu hizmetlerine erişimi ekosistemi etkileyen unsurlardır (OECD, 2023b).

3. Türkiye'nin Kırsal ve İnovasyon Politikalarının Kesişimi

Türkiye'de kırsal politika belgeleri ile inovasyon politika belgeleri eş anlı değerlendirildiğinde; her iki politika alanının çok sınırlı bir kesişim gösterdiği görülmektedir.

3.1. İnovasyon Politikaları

Öncelikle, Türkiye'de inovasyon politikalarının nasıl şekillendiğini anlayabilmek için inovasyonun nasıl algılandığını kavramak gerekmektedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar geçen zaman zarfında siyasal, toplumsal, iktisadi ve askeri alanda bir dizi yenilik başarılı görülen ülkelerden taklit edilerek Batı medeniyetinin yakalanması, sanayileşme ve kalkınma hedeflenmiştir (Cem, 2014; Zürcher, 2017). Batılı ülkelerle yarışabilmek için elzem görülen sanayi üretimi ve sanayi yatırımları o dönem için oldukça yetersiz kalmaktaydı (Dernek, 2006). Buradan hareketle sanayileşme ve bunun tetikleyeceği ekonomik ve sosyal kalkınma gibi genel kabul görmüş bir başarı algısı oluşmuştur. Yani kalkınmışlık, batıyla rekabet edebilir durumda olmak sanayileşmeyle eş değer görülmüştür. Türkiye'de sanayileşmeye atfedilen önemle birlikte, bilim ve teknoloji odağında inovasyon politikaları sanayileşme ve sanayi üretimini artırma hedefiyle şekillenmiştir. İnovasyon; sanayileşmeyi hızlandırmak ve sanayi üretimini artırmak için genellikle üniversiteler ve araştırma merkezleri etrafında kentsel mekanlarda cereyan eden bir süreç olarak algılanmaktadır (Yardımcı, 2024). Bu anlayış çerçevesinde Türkiye'de inovasyon politikalarının genel hatlarıyla planlı dönem öncesi, 1960–2000 arası dönem ve 2000 sonrası dönem olarak incelenmesi mümkündür (Yardımcı, 2024). Planlı dönem öncesi inovasyon politikalarını I. ve II. Beş Yıllık Sanayi Planları etrafında gözlemlemek mümkündür. Bu dönemin yenilikçilik politikalarının mihenk taşını ve özelliğini Sümerbank grubu içerisinde yapılan ilk Ar-Ge çalışmaları oluşturmaktadır. Bu çalışmalar, bilim ve teknoloji araştırmaları için başka kuruluşların kurulmasına vesile olmuştur (Kurt vd., 2016).

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, çeşitli teşviklerle desteklenerek üretim ve teknolojik gelişmenin sağlanması özel sektöre bırakılmaya çalışılmış; devlet altyapı yatırımlarına yönelmiştir. Ayrıca yabancı sermayenin ülkeye çekilebilmesi amacıyla çeşitli teşvik kanunları çıkarılmıştır. 1960'lara kadar teknoloji ve sanayi sektöründeki gelişmeler tarım sektöründeki gelişmelerden daha yüksek düzeyde gerçekleşmiş ve sanayinin milli gelirdeki payı artmıştır (DPT, 1963; Güldiken, 2006).

Planlı dönemle birlikte Türkiye iktisadında bilim, teknoloji ve yenilik politikaları ulusal kalkınma planlarında yer almaya başlamış ve politikaların çerçevesi bu planlarda belirlenmiştir. İlk planlarda daha çok beşerî kapasitenin niteliğinin artırılmasına ve Ar-Ge faaliyetlerine odaklanılmıştır. Dönemin başından itibaren kurumsallaşmaya önem atfedildiği de görülmektedir. 1963 yılında Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) kurulmuştur (DPT, 1963; Şahin, 1997). 1972 yılında Marmara Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (MAM) da kurulmuştur (Bayrak, 2021).

24 Ocak 1980'e kadar ithal ikameci kapalı ekonomi benimsendiğinden imalat sanayisinde teknoloji seviyesini artırıcı, dışa bağımlılığı asgari seviyeye indirebilecek yatırım malları ile mühendisliğe önem verilmiştir (Şahin, 1997). Bu politikalar sanayi sektörünün büyümesine önemli katkı sağlamıştır. Ancak sanayi sektörünün büyümesi, uluslararası teknolojik rekabet gücü zayıf, ithal yatırım ve ara malları ile iç piyasaya bağımlı gerçekleşmiştir (Bayrak, 2021; Bayraktutan & Bıdırdı, 2015).

1980 sonrasında bilim, teknoloji ve yenilik politikalarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1983 yılında Türk Bilim Politikası 1983–2003 dokümanı hazırlanmıştır. Bu, Türkiye'nin bilim ve teknoloji politikalarının ayrıntılı şekilde ele alındığı ilk dokümandır. V. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemine rastlayan bu dönemde, bilim ve teknoloji politikalarının sanayi, istihdam ve yatırım politikalarıyla uyumlu şekilde ele alınması; sınai mülkiyet yasasının çıkarılması, Ar-Ge'ye ayrılan kaynakların artırılması, bazı sektörlerin kendi teknolojilerini üretmesi gerekliliği belirtilmiştir (Bildirici, 2017).

1995 yılında Bilim ve Teknolojide Atılım Projesi hazırlanmıştır. Projede eğitim ve öğretimin önemine vurgu yapılarak ulusal Ar-Ge ve ulusal bilgi ağı altyapısının oluşturulması gerekliliği dile getirilmiştir. Bu proje "Ulusal Yenilik Sistemi"nin oluşturulabilmesi için ön hazırlık niteliği anlamına gelmesi açısından önem taşımaktadır (Bildirici, 2017).

2001'de Türk Bilim ve Teknoloji Politikası'nın 1993–2003'ün 2003–2023 dönemini kapsayacak şekilde güncellenmesine karar verilmiş ve bu doğrultuda "Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri" hazırlanmıştır. Vizyon 2023'ün temel hedefi; bilim ve teknoloji dalında yetkin, teknoloji alanındaki gelişmelere duyarlı, yeni teknolojiler üretebilen bir sistem oluşturmaktır. Vizyon 2023'de bilim ve teknolojinin etkin ve verimli kullanılması, refah toplumu yaratmada bilim ve teknolojinin önemi, Türkiye'nin bilim ve teknolojideki mevcut kapasitesi, Türkiye'nin bilim ve teknoloji taleplerinin analizi, yeni teknolojiler ve stratejiler oluşturulması ve bu konulara ilişkin politikaların geliştirilmesiyle bilim, teknoloji ve yenilikte yetkinleşmiş, üreten, net katma değerini kendi beyin gücüne dayanarak artırabilen bir Türkiye hususlarına değinilmiştir (Tunalı, 2016).

Vizyon 2023 doğrultusunda uygulama planının bir aracı olarak Türkiye Araştırma Alanı (TARAL) oluşturulmuştur. TARAL, Türkiye'de Ar-Ge faaliyetleri gerçekleştiren üniversitelerin, araştırma ve sanayi kuruluşlarının, Ar-Ge sonuçlarını takip eden kamu ve özel sektör kurumlarının, sivil toplum kuruluşlarının ve Ar-Ge faaliyetlerine kaynak sağlayan kamu ve özel sektör tüm paydaşların iş birliği ve ilişkileridir (Bayrak, 2021; Bildirici, 2017).

2009 yılında bilim, teknoloji ve inovasyon altyapısının oluşturulması ve geliştirilmesi amacıyla 2011–2016 yıllarını kapsayan "Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi" hazırlanmıştır. Bu stratejide, Türkiye'nin Ar-Ge ve inovasyon sisteminin temel dayanak noktaları ve sistemin etkinliğini artıracak temel stratejilerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu stratejide bilim, teknoloji ve inovasyonda insan kaynaklarının geliştirilmesi, araştırma sonuçlarının ticari ürün ve hizmete dönüştürülmesinin teşvik edilmesi, çok ortaklı ve çok disiplinli Ar-Ge ve yenilik kültürünün yaygınlaştırılması, KOBİ'lerin yenilik sisteminde daha güçlü aktörler olmalarının teşvik edilmesi gibi hususlar öne çıkmaktadır (Bildirici, 2017).

Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi ile aynı dönemde Türkiye'de bölgesel rekabet edilebilirliğin artırılmasına yönelik politikalar çerçevesinde ilk bölgesel yenilik stratejisi Mersin'de Avrupa Birliği 6. Çerçeve Programı kapsamında hazırlanmıştır. Sonraki süreçte ise bölgesel yenilik stratejilerinin kalkınma ajansları koordinasyonunda hazırlandığı görülmektedir (Ankara Kalkınma Ajansı, 2019). Bugüne kadar Türkiye'nin 26 Düzey-II bölgesinin yarısından fazlası için bölgesel yenilik stratejisi hazırlanmıştır.

3.2. Kırsal Politika

Türkiye'de kırsal kalkınma çabaları, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Anadolu'nun yeniden imarıyla başlamıştır (Gülçubuk, 1997). Geçmişten bugüne Türkiye'de kalkınma politikalarının dünyada uygulanan paradigma ve yaklaşımlarla tutarlı şekillendiği görülmektedir (Sındır, 2022).

Çeşitli çalışmalarda, bugüne kadar izlenen kırsal politikaların ya dönemler ya da uygulamalar açsından değerlendirildiği görülmektedir. Dönemler itibarıyla yapılan değerlendirmelerin genellikle "planlı dönem öncesi" ve "planlı dönem sonrası" olarak (Doğan & Yardımcı, 2019; Elibol, 2019; Gülçubuk, 1997; SBB, 2018; Sındır, 2022) ele alındığı görülmektedir. Türkiye'de kırsal politikanın; planlı dönem öncesi (1923–1963), planlar dönemi (1963–2006) ve Avrupa Birliği nüfuzunda dönem (2006–günümüz) şeklinde üç ana dönem altında izlenebileceği düşünülmektedir (Yardımcı, 2024).

Türkiye'de kırsal kalkınma politikası 1960'lı yıllara kadar, dünyada azgelişmiş ülkelerin uyguladığı kırsal kalkınma yaklaşımları ve politikalarıyla paralellik göstermektedir. Ulusal kalkınma modeli genel olarak tarımsal kalkınmaya dayalı olup, tarımsal üretimden elde edilen gelirle sanayileşmenin finanse edildiği model benimsenmiştir. Bu yaklaşım, tarımsal makineleşmenin ve tarımda verimliliğin arttırılması, tarımsal üretim alanlarının artırılması şeklinde kendini göstermiştir (Furat, 2013).

1960'da Devlet Planlama Teşkilatı'nın kuruluşu ve 1961 ile 1982 Anayasası'nda planlama işlevinin anayasal bir sorumluluk olarak tanımlanmasıyla Türkiye ekonomisinde yeni bir dönem başlamıştır (Bayram, 1994). Bu dönemde Türkiye ekonomi politikaları gibi kırsal kalkınma politikaları da yeniden şekillendirilmiştir. 1963 yılında I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963–1967) ile başlayan kalkınma planları, günümüzde On İkinci Kalkınma Planı (2024–2028) ile sürmektedir. 1963'te I. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile başlayan ve 2006'da 2007–2013 yıllarını kapsayan birinci Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi'ne kadarki dönemin (yılların), Türkiye'nin kırsal politika perspektifinde planlar dönemi olarak adlandırılması mümkündür. Bu dönemde toplam sekiz kalkınma planı yayımlanmıştır (Yardımcı, 2024).

1963'ten itibaren kırsal alana yönelik politikalar kalkınma planlarıyla ulusal kalkınma içinde düşünülmeye başlanmıştır (Geray, 2011). Bu dönemde, planlı dönem öncesinin aksine, uygulamalar bir bütünün parçası olarak ele alınmış ve politikalar kalkınma planlarında ifade edilmiştir. Her ne kadar kalkınma planlarında kırsala dair gündemin zaman içerisinde değiştiği görülse bile takip edilen temel kalkınma patikasının değişmediği görülür. Köy ve köy kalkınması olarak ele alınmaya başlanıp daha sonra kırsal kalkınma olarak değişim geçirdiği görülen politika alanı, özellikle kırsal alandaki temel altyapı sorunlarının çözümüne ve kamusal hizmetlerin geliştirilmesine odaklanmaktadır. Kırsaldaki ekonomik faaliyetlerin tereddütsüz bir şekilde tarım sektörüyle eş anlamlı düşünüldüğü görülmektedir.

Türkiye'nin kalkınma politikası, 1999 AB Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine aday bir devlet olduğunun ilanıyla değişmiştir. Aday ve potansiyel aday ülkelere destek olmak için oluşturulan fonlardan faydalanabilmek amacıyla 2006 yılından itibaren kalkınma planları yerine, kırsal politikanın müstakil ve detaylı bir biçimde ele alındığı ulusal kırsal kalkınma stratejileri hazırlanmaya başlanmıştır (Yardımcı, 2024). Bu çerçevede Türkiye'nin ilk Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS) (2007–2013), Avrupa Birliği'nin 2007–2013 yıllarını kapsayan bütçe dönemiyle uyumlu olarak hazırlanmıştır (DPT, 2008). Diğer taraftan, önceki dönemlerin aksine, IX. Kalkınma Planı'nda (2007–2013) Avrupa Birliği vurgusu öne çıkmakta ve bu planda 2006 yılında hazırlanan UKKS (2007–2013) belgesine ve plan döneminde UKKS ile uyumlu şekilde hazırlanacak olan Kırsal Kalkınma Planı'na işaret edilmektedir. Dolayısıyla bu, o tarihe kadar kalkınma planlarından takip edilebilen kırsal kalkınma politikalarının bundan sonraki süreçte UKKS belgelerinden takip edilmesi gerektiğine dair ilk işarettir (Yardımcı, 2024).

UKKS'den sonra, hazırlanmaya devam eden ulusal kalkınma planları ve özel ihtisas komisyonu raporları kırsal politika için ulusal öneriler ve tedbirler içerse devam etse bile, Türkiye'nin kırsal politikası esas itibarıyla aşağıdaki

belgelerde tayin edilmiştir: Kırsal Kalkınma Planı (2010–2013), UKKS (2014–2020), Kırsal Kalkınma Eylem Planı (2015–2018), UKKS (2021–2023), UKKS (2024–2028).

Bu dönemde kırsal politika tek aktörlü yapıdan çok aktörlü yapıya dönüşmüştür; yerelleşme ve yönetişim öne çıkmıştır. Kırsal alanda aynı zamanda çok sektörlü bir kalkınma yaklaşımı da görülmektedir. Kırsal kalkınma ulusal kalkınmanın mütemmim cüzü olarak ele alınmakta; ulusal kalkınma, ancak bölgelerin kalkınmasının bir fonksiyonu ve sonucu olarak görülerek bölgelerin kentsel veya kırsal nitelikli olması fark etmeksizin, rekabet gücünün artırılması, potansiyelinin harekete geçirilmesi, gelişmişlik farklarının azaltılması amaçlanmaktadır. Kırsal ve kentsel alanların karşılıklı etkileşimi öne çıkmış ve kırsal kalkınmanın amacı, kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak geliştirilmesi olarak tanımlanmıştır.

3.3. İki Politika Alanının Kesiş(me)mesi

Türkiye'nin günümüz kırsal politikası On İkinci Kalkınma Planı (2024–2028), Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (2024–2028) ve Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2021–2023) ile şekillenmektedir. Bunlara göre; her ne kadar uygulamada öyle olup olmadığı tartışmaya açık olsa bile, keskin bir kır-kent ayrımı yerine köylerin ötesinde ilçe merkezlerini ve hatta il merkezlerini kapsayan, kırsal ve kentsel alanlar arasında ekonomik ve sosyal bağların kuvvetlendirilerek entegrasyonun sağlandığı kırsal politika öne çıkmaktadır. Kırsal politikalar makro düzeyde diğer ulusal politikalarla birlikte değerlendirilmektedir. Kırsal alanları, bağımlı ve gerileyen alanlar olarak görmek yerine; kırsalın ekonomik potansiyelinden azami ölçüde yararlanmayı amaçlayan, en az tarım sektörü kadar tarım dışı sektörlerin, girişimciliğin, inovasyonun, verimlilik artışlarının ve katma değerin önemli sayıldığı bir yaklaşım mevcuttur. İnovasyon politika belgelerinde kırsala ilişkin doğrudan bir atfa rastlanmazken, 2000'ler sonrası kırsal politika belgelerinde inovasyon ve yenilikçiliğe dair ifadeler görülebilmektedir. Bunda yeni kırsal paradigmaya uyumun kuvvetli bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Fakat inovasyon politikalarında sektörel yaklaşımın daha kuvvetli olduğu da yadsınmamalıdır. Özellikle tarım sektöründe inovasyon ve verimlilik artışının sıklıkla çalışıldığı ve dile getirildiği görülmektedir.

2007–2013 dönemini kapsayan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS) ile Kırsal Kalkınma Planı 2010–2013'te üretimde, tarımsal hizmetlerin modernizasyonunda, ürün çeşitlendirmede ve kırsal hizmet sunumunda yenilikçi yöntemlerin benimseneceği, bunların geliştirileceği vurgulanmaktadır. Ayrıca Kırsal Kalkınma Planı 2010–2013'te tarım ve gıda sektörlerinde rekabetçi yapıya

kavuşmak için yenilikçilik ve Ar-Ge'nin destekleneceği vurgusu yapılmaktadır. İlave olarak yine aynı belgede yerel kalkınma girişimlerinde ya da inisiyatiflerinde yenilikçiliğin gözetileceği vurgulanmaktadır (DPT, 2008; TKB, 2011).

Aynı dönemde, herhangi bir belge ya da rapor yayımlanmamış olsa bile, Onuncu Kalkınma Planı (2014–2018) hazırlığı için "Kırsal Kalkınma: Yenilikçi Hizmet Sunumu Özel İhtisas Komisyonu" toplantılarının yapıldığı ve rapor hazırlandığı bilinmektedir (KB, 2012). Burada, 2007–2013 UKKS'de de yer aldığı üzere kırsalda kamu hizmetlerinin yenilikçi sunumunun daha fazla önemsenerek ele alındığı anlaşılmaktadır.

UKKS 2014–2018'e ve yine aynı dönemde yer alan Kırsal Kalkınma Eylem Planı 2015–2018'e bakıldığında, yenilikçilik vurgusunun sadece kamu hizmetlerinin sunumunda yer aldığı fakat bu vurgunun çok sık tekrarlandığı görülmektedir. Bu dönemde çok zayıf da olsa tarımsal üretimde "inovatif niteliği olan" çalışmaların destekleneceği vurgusu da yapılmaktadır (GTHB, 2015; GTHB, 2016).

2021–2023 ve 2024–2028 dönemi UKKS'ler kurgu, yapı ve politikalarla UKKS 2014–2018'in neredeyse aynısıdır. Tarımsal üretimde "inovatif niteliği olan" çalışmaların destekleneceği vurgusu yine yapılırken, önceki dönemden farklı olarak tarımda "dijital girişimciliğin ve inovasyon kültürünün" geliştirileceği de ifade edilmektedir. Her ne kadar tarım sektörüyle sınırlı ifade edilmiş olsa bile bu yeni söylem, kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi önceliği altında ifade edilmiştir (TOB, 2021).

Sonuç

Gelir dağılımı dengesizliğinin giderilmesi, yoksullukla mücadele ve sürdürülebilir ekonomik büyüme için bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bunların başında kırsal alanlarda yürütülecek politikalar gelmektedir. Günümüzde kentsel ve kırsal alanların çıkarları farklılaşsa bile, karşılıklı fiziksel ve fonksiyonel ilişkiler giderek artmaktadır. Kırsal ve kentsel alanlar arasında net bir ayrım yapmak giderek zorlaşmaktadır. Kentler artık kırsal alanlardan kolayca ayrıştırılabilen yoğun nüfusun ve istihdamın olduğu yerleşim kümeleri olarak görülmemektedir. Diğer taraftan tarım da artık kırsal alanların tek ve mecburi ekonomik aktivitesi değildir.

Kırsal bölgelerin topyekûn rekabet edebilirliklerinin artırılmasına ve kalkınmasına odaklanılmaktadır. Fakat kırsal alanların kırılgan yapısını iyileştirmek için evvelden beri başvurulan geleneksel destekleme yöntemleri

sürdürülebilir değildir. Üretkenlik, gelir ve refah düzeyi açısından zaten kentlerin gerisinde kalan kırsal alanlarda geleneksel politikaların sürdürülmesi, gelecekte de düşük verimlilik, düşük uzun vadeli ekonomik büyüme ve dolayısıyla daha düşük gelir ve refah demek olacaktır.

İnovasyon, kırsal bölgelerin karşı karşıya olduğu engelleri aşma ve potansiyelini kullanabilme fırsatı anlamına gelmektedir ve bölgeler arası eşitsizlikler bu potansiyelin harekete geçirilmesiyle azaltılabilecektir. Ne yazık ki inovasyon durduk yere kendiliğinden gerçekleşmemektedir. İnovasyonun ortaya çıkabilmesi için yaratıcılıktan, girişimcilikten ve bir fikirden daha fazlasına ihtiyaç vardır. Bunun için de bütüncül bir inovasyon ekosistemi oluşturulmalıdır. Diğer yandan, tek başına inovasyon, arzu edilen bölgelerarası gelişmişlik farklarının yakınsaması yerine bölgelerarası eşitsizliği daha fazla artırabilmektedir. Bu sebeple inovasyonun bilinçli bir politika ile hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Kırsalda inovasyonu desteklemek kadar inovasyonun nasıl algılandığı ve nasıl ölçüldüğü de önem arz etmektedir. İnovasyonu sadece yüksek teknolojili ve yüksek katma değerli ürünler, patentler, buluşlar gibi algılanırsa ve bunu ölçmek için sadece belli istatistiklere başvurulursa, doğal olarak, kırsal alanlar inovasyon konusunda zayıf görünecektir. Bu tamamen inovasyona dar perspektiften bakılması ve ölçümün buna göre yapılmasından kaynaklanmaktadır. Oysa kırsal bölgelerde inovasyona, Oslo Kılavuzu'nda tanımlandığı gibi geniş açıdan ve önyargısız bir şekilde; iş modellerinde inovasyon, sosyal inovasyon, kamusal inovasyon gibi bütün ürün ve süreç inovasyonlarını dikkate alarak bakmak gerekmektedir. Ölçümler bunları kapsayacak biçimde tasarlanmalıdır. Kırsal bölgelerde inovasyon; çoğunlukla yavaş inovasyon şeklinde ortaya çıkabilmektedir.

Mesleki ve sektörel istihdam yapısı, girişimcilik kültürü, nüfusun eğitim seviyesi, beşerî ve teknik kapasite, genç nüfus, genç nüfusun eğitim düzeyi, cinsiyet, ebeveynlerin eğitim düzeyi, finans kapitale erişim, bölgedeki kozmopolitlik, dijitalleşme altyapısı, ulaşılabilirlik, kamu hizmetlerine erişim kolaylığı ve kurulmuş ağlar kırsalda inovasyonun belirleyicileridir.

Türkiye'de kırsal inovasyon her şeyden önce, kırsal politikanın mutlaka tarım ve köylerin ötesinde düşünülmesine bağlıdır. Politika belgelerinden anlaşıldığı üzere, kırsalda inovasyona dair politikalar ve bu minvaldeki söylemler çok zayıftır. Kırsalda inovasyona dair vurgunun özellikle yenilikçi hizmet sunumu olarak akla geldiği, inovasyonun bir sistem olarak ele alınmadığı ve bunun geliştirilmesine yönelik bir bakış açısının bulunmadığı anlaşılmaktadır. Oysa kırsal inovasyonun önemli belirleyicilerinden olan girişimcilik kültürü ve bunu etkileyen beşerî kapasitenin geliştirilmesine önem gösterilmelidir. Özellikle kadın ve gençlerin genel eğitim seviyesinin artırılması, bununla beraber

girişimcilik eğitimleriyle girişimcilik kültürünün aşılanması kırsal yeteneğin geliştirilmesi için önemlidir.

Kırsal politika genellikle tarım sektörüyle eş anlamlı düşünüldüğü için, politika belgelerinde tarımda modernleşme, tarımda inovasyon gibi sadece tarım sektörünü odağına alan bir yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Yeniliklere açık olma, en azından tarım sektörüyle kısıtlı olsa bile bunların kırsal alanda yaşayanlara benimsetilebilmesi veya yaygınlaştırılması niyeti olduğu söylenebilir. Fakat bunun içsel potansiyel sonucunda açığa çıkacak bir girişim denemesi ya da yenilikçilik anlayışı değil, belli bir modelin kabul ettirilmesi olduğunu da göz ardı etmemek gerekir.

Etik bildirim: sbfdergi@politics.ankara.edu.tr

Benzerlik denetimi: Tamamlandı.

Çıkar çatışması beyanı: Yazar(lar) bir çıkar çatışması beyanında bulunmamıştır.

Kaynakça

Aghion, P., & Howitt, P. (1990). *A model of growth through creative destruction* (NBER Working Paper No. 3223). National Bureau of Economic Research. https://doi.org/10.3386/w3223

Aghion, P., Akcigit, U., Hyytinen, A., & Toivanen, O. (2017). *The social origins of inventor* (Working Paper No. 24110). National Bureau of Economic Research. https://doi.org/10.3386/w24110

Aghion, P., Antonin, C., & Bunel, S. (2021). *The power of creative destruction*. Harvard University Press. https://doi.org/10.4159/9780674258686

Ahrend, R., Farchy, E., Kaplanis, I., & Lembcke, A. C. (2017). What makes cities more productive? Evidence from five OECD countries on the role of urban governance. *Journal of Regional Science, 57*(3), 385–410. https://doi.org/10.1111/jors.12334

Akcigit, U., Grigsby, J., & Nicholas, T. (2017). *The rise of American ingenuity: Innovation and inventors of the golden age* (NBER Working Paper No. 23047). National Bureau of Economic Research. https://doi.org/10.3386/w23047

Ankara Kalkınma Ajansı. (2019). *Ankara bölgesel yenilik stratejisi*. Ankara Kalkınma Ajansı.

Aregger, K. (1976). *Innovation in sozialen Systemen*. Paul Haupt.

Autor, D. (2014). *Polanyi's paradox and the shape of employment growth.* (Working Paper No. 20485). National Bureau of Economic Research. https://doi.org/10.3386/w20485

Azoulay, P., Jones, B. F., Kim, J. D., & Miranda, J. (2020). Age and high-growth entrepreneurship. *American Economic Review: Insights, 2*(1), 65–82. https://doi.org/10.1257/aeri.20180582

Baksı Müzesi. (2024, Mayis 1). *Baksı Müzesi*. https://baksi.org/muze

Barnett, H. G. (1953). *Innovation: The basis of cultural change*. McGraw-Hill.

Bayrak, O. (2021). *Türkiye'de inovasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi* [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi].

Bayraktutan, Y., & Bıdırdı, H. (2015). Türkiye'de teknolojiye dair politika perspektifi ve kalkınma planları. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *29*(1), 37–55.

Bayram, M. E. (1994). *Türkiye'de Planlama Teşkilatının (Türk plancılığının) hukuki ve idari yapısı ile ilgili sorunları ve çözüm önerileri* [Planlama tezi]. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.

BGUS. (2024). *Bölgesel gelişme ulusal stratejisi 2024–2028*. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.

Bildirici, Ü. (2017). Yeni ekonomi çerçevesinde inovasyon faaliyetleri: OECD ülkeleri ve Türkiye üzerine bir uygulama [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi].

Breschi, S., Lassébie, J., & Menon, C. (2018). *A portrait of innovative start-ups across countries*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/f9ff02f4-en

Cem, İ. (2014). *Türkiye'de geri kalmışlığın tarihi* (23. baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Dağ, R. (2007). *Kırsal Kalkınma Siyaseti*. Dipnot Yayınları.

Damanpour, F. (1991). Organizational innovation: A meta-analysis of effects of determinants and moderators. *Academy of Management Journal, 34*(3), 555–590. https://doi.org/10.5465/256406

David, F., Enrique, G., Julia, L., Julian, P., Alvin, S., Jamie, W., & Tim, W. (2019). *Business development and the growth of rural SMEs.* OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/74256611-en

Dernek, Z. (2006). Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze tarımsal gelişmeler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 1*(1), 12.

Doğan, T., & Yardımcı, B. (2019). *Kırsal kalkınma: Tanım, temel meseleler ve politikalar.* Türkiye Kalkınma Vakfı.

Dosi, G. (1988). The nature of the innovation process. In G. Dosi (Ed.), *Technical change and economic theory* (pp. 221–238). Printer Publications.

DPT. (1963). *Kalkınma planı (Birinci beş yıl) 1963–1967*. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT).

DPT. (2008). *Ulusal kırsal kalkınma stratejisi*. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT).

Drucker, P. F. (2002). *The discipline of innovation. Harvard Business Review, 80*(8), 95–104.

Edquist, C. (1997). Systems of innovation approaches: Their emergence and characteristics. In C. Edquist (Ed.), *Systems of innovation: Growth, competitiveness and employment* (pp. 3–37). Edward Elgar Publishing.

Ekmekçi, U. (2024, February 14). *Kültür stratejiyi kahvaltıda yer meselesine biraz daha sistematik yaklaşalım* [LinkedIn post]. LinkedIn. https://www.linkedin.com/feed/update/urn:li:activity:7163095945327398912

Elibol, B. (2019). *Rural area definition and examination of spatial distribution of rural development projects in Turkey: Case study of IPARD in Ankara* [Master tezi, Middle East Technical University].

ENRD. (2024a). *European Network for Rural Development: Slow Trips.* https://ec.europa.eu/enrd/projects-practice/slow-trips_en.html

ENRD. (2024b). *European Network for Rural Development: Municipal Electric Car-Sharing Service.* https://ec.europa.eu/enrd/projects-practice/municipal-electric-cars-sharing-service_en.html

Fagerberg, J. (2003). *Innovation: A guide to the literature* (Working Paper No. 2003/01). Centre for Technology, Innovation and Culture.

Freshwater, D., Garcilazo, E., Latto, J., Pace, J., Simms, A., Ward, J., & Wojan, T. (2019). *Business development and the growth of rural SMEs*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/74256611-en

Furat, M. (2013). Küresel politika değişimleri ve Türkiye'de kırsal kalkınma. *Gaziantep University Journal of Social Sciences, 12*(3), 589–610.

Geray, C. (2011). *Dünden bugüne kırsal gelişme politikaları*. Phoenix Yayınları.

Globe, S., Levy, G. W., & Schwartz, C. M. (1973). Key factors and events in the innovation process. *Research Management, 16*(4), 8–15.

Greenstone, M., & Looney, A. (2011). *A dozen economic facts about innovation*. Brookings Institution. https://www.hamiltonproject.org/wp-content/uploads/2023/01/08_innovation

GTHB. (2015). *Ulusal kırsal kalkınma stratejisi 2014–2020*. T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB).

GTHB. (2016). *Kırsal kalkınma eylem planı 2015–2018*. T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı.

Gülçubuk, B. (1997). *Kırsal kalkınma çalışmalarında Türkiye Kalkınma Vakfı'nın yeri ve işlevi (Bu kuruluşun Uzunyayla uygulaması)* [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi].

Güldiken, N. (2006). Türkiye'de sanayi-teknoloji-KOBİ politikalarına eleştirel bir yaklaşım. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7*(2), 139–156.

Hall, B. H. (2011). *Innovation and productivity* (NBER Working Paper No. 17178). National Bureau of Economic Research. https://doi.org/10.3386/w17178

KB. (2012, Temmuz). *Onuncu kalkınma planı özel ihtisas komisyonları el kitabı.* https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu_Kalkinma_Plani_Ozel_Ihtisas_Komisyonlari_El_Kitabi.pdf

KB. (2018). *Ar-Ge ve yenilik ekosisteminin güçlendirilmesi özel ihtisas komisyonu raporu.* T.C. Kalkınma Bakanlığı (KB).

Kerr, S. P., & Kerr, W. (2020). Immigrant entrepreneurship in America: Evidence from the Survey of Business Owners 2007 & 2012. *Research Policy, 49*(3), 103918. https://doi.org/10.1016/j.respol.2019.103918

Kurt, M., Çakır, B., & Demir, K. (2016). Türkiye'de modern yönetimin erken dönemleri: Geç-Osmanlı döneminde fabrikalar, sanayi mektepleri ve yabancı uzmanlar. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 45*(Özel Sayı), 154–165.

Kuyucak Kadın Kooperatifi. (2024). *Kuyucak Kadın Kooperatifi: Lavanta Kokulu Köy*. https://kuyucakkadinkoop.com/wp-content/uploads/2022/06/Kuyucak-Kadin-Koop.-Dergi.pdf

Lee, N., & Rodríguez-Pose, A. (2013). Innovation and spatial inequality in Europe and USA. *Journal of Economic Geography, 13*(1), 1–22. https://doi.org/10.1093/jeg/lbs022

Lengyel, B., Bokányi, E., Clemente, R. D., Kertész, J., & González, M. C. (2020). The role of geography in the complex diffusion of innovations. *Scientific Reports, 10*(1), Article 72137. https://doi.org/10.1038/s41598-020-72137-w

Maloney, W. F., & Caicedo, F. V. (2022). Engineering growth. *Journal of the European Economic Association, 20*(4), 1554–1594. https://doi.org/10.1093/jeea/jvac014

Marshalian, M., Chan, P., & Valmont, M. B. (2023). *Networks and rural-urban linkages for rural innovation.* OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/4928f26b-en

Myers, S., & Marquis, D. G. (1969). *Successful industrial innovations: A study of factors underlying innovation in selected firms*. National Science Foundation.

OECD. (2013). *OECD science, technology and industry scoreboard 2013: Innovation for growth.* OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/sti_scoreboard-2013-en

OECD. (2016). *OECD regional outlook 2016: Productive regions for inclusive societies*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264260245-en

OECD. (2017). *The geography of firm dynamics: Measuring business demography for regional development.* OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264286764-en

OECD. (2018). *Oslo manual 2018: Guidelines for collecting, reporting and using data on innovation* (4th ed.). OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264304604-en

OECD. (2019a). *Measuring the digital transformation: A roadmap for the future.* OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264311992-en

OECD. (2019b). *OECD Economic outlook, volume 2019, issue 1.* OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/b2e897b0-en

OECD. (2020a). *Rural well-being: Geography of opportunities.* OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/d25cef80-en

OECD. (2020b). Second meeting of the OECD academic and business expert advisory group on rural innovation. OECD Publishing.

OECD. (2021a). *Entrepreneurship policies through a gender lens, OECD studies on SMEs and entrepreneurship.* OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/71c8f9c9-en

OECD. (2021b). *Implications of remote working adoption on place based policies: A focus on G7 countries.* OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/b12f6b85-en

OECD. (2021c). *Policies for present and future service delivery across territories*. OECD Publishing.

OECD. (2022a). *Unlocking rural innovation.* OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9044a961-en

OECD. (2022b). *Enhancing innovation in rural regions of Switzerland.* OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/307886ff-en

OECD. (2023a). *Enhancing rural innovation in Scotland, United Kingdom.* OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/33b8c803-en

OECD. (2023b). *Enhancing rural innovation in the United States.* OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/22a8261b-en

OECD/European Commission. (2020). *Policy brief on recent developments in youth entrepreneurship.* OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/5f5c9b4e-en

OECD/European Commission. (2023). *The missing entrepreneurs 2023: Policies for inclusive entrepreneurship and self-employment.* OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/3ed84801-en

Özsağır, A. (2012). Yenilik ekonomisini öne çıkaran gelişmeler. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 4*(7), 2–16.

Rogers, E. M. (1983). *Diffusion of innovations* (3rd ed.). The Free Press.

Romer, P. M. (1990). Endogenous technological change. *Journal of Political Economy, 98*(5, Pt. 2), S71–S102. https://doi.org/10.1086/261725

Rossi, F. (2002). *An introductory overview of innovation studies*. Munich Personal RePEc Archive, (Paper No: 9106), 1–33.

SBB. (2018). *On birinci kalkınma planı kırsal kalkınma özel ihtisas komisyonu raporu*. T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB).

Schmookler, J. (1966). *Invention and economic growth.* Harvard University Press. https://doi.org/10.4159/harvard.9780674432833

Schumpeter, J. A. (1934). *The theory of economic development.* Harvard Economic Studies.

Schumpeter, J. A. (1939). *Business cycles: A theoretical, historical, and statistical analysis of the capitalist process.* McGraw-Hill.

Shearmur, R., Carrincazeaux, C., & Doloreux, D. (Eds). (2016). *Handbook on the geographies of innovation.* Edward Elgar Publishing. https://doi.org/10.4337/9781784710774

Shearmur, R., & Doloreux, D. (2016). How open innovation processes vary between urban and remote environments: slow innovators, market-sourced information and frequency of interaction. *Entrepreneurship & Regional Development, 28*(5–6), 337–357. https://doi.org/10.1080/08985626.2016.1154984

Simonen, J., & McCann, P. (2008). Firm innovation: The influence of R&D cooperation and the geography of human capital inputs. Journal of Urban Economics, 64(1), 146–154. https://doi.org/10.1016/j.jue.2007.10.002

Simonen, J., & McCann, P. (2010). Knowledge transfers and innovation: The role of labour markets and R&D co-operation between agents and institutions. *Papers in Regional Science, 89*(2), 295–309. https://doi.org/10.1111/j.1435-5957.2010.00299.x

Sındır, A. (2022). *Türkiye'de kırsal kalkınma politikaları ve 2007–2013 dönemi IBE desteği sağlanan kırsal kalkınma projelerinin etki analizi* [Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi].

Solow, R. M. (1957). Technical change and the aggregate production function. *The Review of Economics and Statistics*, 39(3), 312–320. https://doi.org/10.2307/1926047

Sorenson, O. (2018). Innovation policy in a networked world. *Innovation Policy and the Economy, 18*(1), 53–77. https://doi.org/10.1086/694407

Şahbaz, U. (2024, Şubat 2). Gençler mi daha iyi girişimci olur, yaşlılar mı? *Ekonomim.* https://www.ekonomim.com/kose-yazisi/gencler-mi-daha-iyi-girisimci-olur-yaslilar-mi/727850

Şahin, Ş. (1997). *Türkiye'de bilim ve teknoloji politikası 1963–1997: Kurumlar-belgeler.* Göçebe Yayınları.

TKB. (2011). *Kırsal kalkınma planı (2010–2013).* T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı.

TOB. (2021). *Ulusal kırsal kalkınma stratejisi 2021–2023.* Tarım ve Orman Bakanlığı (TOB).

Trott, P. (2017). *Innovation management and new product development* (3rd ed.). Pearson Education Limited.

Tunalı, Ç. B. (2016). *Küreselleşme sürecinde Türkiye'de uygulanan sanayi politikalarının sanayi sektörü üzerindeki etkileri.* Türkmen Kitabevi.

Yardımcı, B. (2023). Bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmak için kırsal alanlar ve Türkiye'de kırsalın yeniden tanımlanması. *Anahtar Dergisi*, *419*, 29–31.

Yardımcı, B. (2024). *Kırsal inovasyon ve Türkiye uzerine değerlendirme*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Zürcher, E. J. (2017). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi* (34th ed.). İletişim Yayınları.